

ПРОБЛЕМА НАБУТТЯ МЕТОДИЧНИХ КОМПОНЕНТІВ ЗДОБУВАЧАМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ГАЛУЗІ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

THE PROBLEM OF ACQUISITION OF METHODOLOGICAL COMPONENTS OF APPLICANTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN THE FIELD OF ART EDUCATION

Стаття присвячується дослідженню деяких аспектів навчання дітей з особливими освітніми потребами гри на фортепіано. На основі комплексного дослідження у статті конкретизовано, що початковим етапом навчання гри на фортепіано дитини з особливими освітніми потребами є врахування її емоцій і почуттів.

Мета статті – проаналізувати проблему набуття методичних компонентів здобувачами з особливими освітніми потребами в галузі мистецької освіти на початковому етапі.

Визначено, що є необхідність модернізації процесу навчання гри на фортепіано дітей з особливими освітніми потребами. Обґрунтовано, що з дітьми з особливими освітніми потребами заняття із гри на фортепіано є найпривабливішими. Висвітлено, що одне з корекційних завдань художньо-естетичної форми активності дитини з особливими освітніми потребами – навчити дитину гри на музичних інструментах (фортепіано). Доведено, що діти з особливими освітніми потребами із задоволенням опановують елементарні навичками гри на доступних і простих музичних інструментах. Визначено, що починати навчання гри на фортепіано дітей з особливими освітніми потребами можна з різного віку. Доведено, що ігрова музикотерапія значно підвищує результативність навчання гри на фортепіано дітей з особливими освітніми потребами.

Визначено, що під час навчання гри на фортепіано дитини з особливими освітніми потребами маємо створювати індивідуальну корекційну програму, яка враховує складові частини подолання напруження, тривожності, вербалізму, гніву, агресії і самоагресії. Необхідно вивчити психологічний інструментарій вчителя музики для розвитку позитивних якостей і здібностей дитини з особливими освітніми потребами. Освітній менеджмент мистецьких шкіл має докладати зусиль для самомотивації викладачів в умовах упровадження інклюзивного навчання гри на фортепіано. Необхідно в дітей з особливими освітніми потребами у процесі навчання гри на фортепіано враховувати музичний слух, вчити дитину правильно тримати руки у процесі гри, починати з вивчення найпростіших мелодій.

Ключові слова: дитина з особливими освітніми потребами, інклюзія в мистецьких школах, гра на фортепіано, музична освіта.

The article is devoted to the study of some aspects of teaching children with special educational needs to play the piano. Based on a comprehensive study, the article specifies that the initial stage of learning to play the piano of a child with special educational needs is to take into account his emotions and feelings.

The purpose of the article is to analyze the problem of acquiring methodological components by applicants with special educational needs in the field of art education at the initial stage.

It is determined that there is a need to modernize the process of learning to play the piano for children with special educational needs. It is substantiated that piano lessons are the most attractive for children with special educational needs. It is highlighted that one of the corrective tasks of the artistic and aesthetic form of activity of a child with special educational needs is to teach a child to play musical instruments (piano). It has been proven that children with special educational needs are happy to master the basic skills of playing accessible and simple musical instruments. It has been determined that it is possible to start teaching children with special educational needs to play the piano at different ages. It has been proven that playing music therapy significantly increases the effectiveness of teaching piano to children with special educational needs. When teaching piano to a child with special educational needs, we must create an individual correctional program that takes into account the components of overcoming tension, anxiety, verbalism, anger, aggression and self-aggression. It is necessary to study the psychological tools of a music teacher to develop the positive qualities and abilities of a child with special educational needs. Educational management of art schools should make efforts to motivate teachers in the implementation of inclusive learning to play the piano. It is necessary for children with special educational needs in the process of learning to play the piano to take into account musical hearing, teach the child to hold hands properly during the game, start with learning the simplest melodies. **Key words:** child with special educational needs, inclusion in art schools, piano playing, music education.

УДК 378.091.212
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/42.32>

Лисюк С.Р.,
канд. мистецтвозн.,
Заслужений працівник культури України,
доцент кафедри загального та спеціалізованого фортепіано
Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової,
директор
Комунального закладу початкової спеціалізованої освіти
«Мистецька школа № 14 м. Одеси»

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Натепер приблизно 15% усього населення світу – це люди з інвалідністю, серед яких половина – а це більше півмільярда – діти з особливими освітніми потребами (далі – ООП) [2]. Україна як держава – учасниця Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) у грудні 2006 р. ухвалила Конвенцію «Про права осіб з інвалідністю», відповідно до якої держави-учасниці мають збирати статистичні й дослідні дані, що уможливають розроблення і реалізацію стратегії щодо забезпечення права

дітей з ООП повноцінним життям у суспільстві [3, ст. 31]. Формується нова культурна й освітня норма – повага до людей фізично і психічно хворих, яка закріплена міжнародним законодавством на рівні Організації Об'єднаних Націй.

Означена проблема стосується всіх дітей із психофізичними порушеннями. На початку третього десятиліття ХХІ століття постає проблема ефективної організації процесу навчання гри на фортепіано дітей з особливими освітніми потребами.

Натепер особливого значення набуває початковий етап виконавської підготовки на обраному інструменті, де відбувається становлення майбутнього музиканта. Найбільш важливо для нашого дослідження проаналізувати проблему набуття методичних компонентів здобувачами з особливими освітніми потребами в галузі мистецької освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У статті проаналізовано наукові доробки вітчизняних науковців щодо різних аспектів навчання дітей з особливими освітніми потребами гри на фортепіано. Деякі актуальні питання організації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами в мистецьких школах вивчали О. Денисюк, Ю. Наймушина, О. Плохотнюк, Р. Призванська, О. Проскурняк, Н. Титаренко; І. Чупін досліджував самомотивацію викладачів мистецьких шкіл в умовах впровадження інклюзивного навчання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Невирішеними частинами загальної проблеми є вивчення практичних аспектів навчання гри на фортепіано дітей з особливими освітніми потребами, що починають навчання в 7–8 років в умовах мистецьких шкіл.

Мета статті – проаналізувати проблему набуття методичних компонентів здобувачами з особливими освітніми потребами в галузі мистецької освіти на початковому етапі.

Виклад основного матеріалу. Було ухвалено новий Закон України «Про освіту», у якому низка статей (ст. 19 «Освіта осіб з особливими потребами» та ст. 20 «Інклюзивне навчання») присвячені освіті дітей з особливими освітніми потребами. Так, у ст. 20 прописано, що «у разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків заклад освіти утворює інклюзивний клас та/або групу в обов'язковому порядку», «заклади освіти створюють умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей» [6]. Такі дані є вкрай важливими для характеристики стану забезпечення державою освітнього процесу в галузі мистецької освіти для дітей з особливими освітніми потребами в умовах мистецьких шкіл.

Згідно зі ст. 24 Конвенції «Про права осіб з інвалідністю» «особи з інвалідністю повинні мати нарівні з іншими доступ до інклюзивної, якісної та безплатної початкової й середньої освіти в місцях свого проживання» [3]. На основі цих джерел ураховано й необхідність реалізації концепції «універсального дизайну», тобто дизайну предметів, обстановки, програм та послуг, максимально придатних для використання для всіх людей без необхідності адаптації чи спеціального дизайну [3].

«Утім головною перешкодою інклюзивного навчання експерти називають масову

свідомість» [2]. Для вивчення процесу навчання гри на фортепіано дітей з особливими освітніми потребами важливо розглянути деякі його аспекти. Інклюзивний процес стає підґрунтям для здійснюваної психологічної корекції порушень особистісного розвитку дитини з особливими освітніми потребами, розуміння її проблем людьми, які її оточують. Уважаємо, що інклюзія реальною стає там, де заклади музичної освіти готові до її впровадження. Вітчизняні дослідники О. Денисюк, Н. Титаренко у своїх наукових розвідках розглядають деякі актуальні питання організації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами [1, с. 107–109].

Початковим етапом навчання гри на фортепіано дитини з особливими освітніми потребами є врахування її емоцій і почуттів. Музика допомагає позитивному емоційному «забарвленню» уроку. Емоції радощів викликають у такої дитини бажання працювати, активізують освітній процес [7, с. 34; 8].

Щоб сприяти ефективному спілкуванню з дитиною з особливими освітніми потребами у процесі навчання гри на фортепіано, викладачам музичних шкіл необхідно дотримуватись таких принципів: «Привернути до себе увагу дитини, увійти в її поле. Бути гарним слухачем. Бути активним слухачем. Говорити чітко і виразно – у розмові використовуйте короткі речення із 3–4 слів. Використовувати ключові слова – ті, які добре відомі дітям. Робити паузи – між реченнями давайте дітям час. Говорити про те, що відбувається в цей час і в цьому місці» [7, с. 13].

Для успішного навчання гри на фортепіано дитини з особливими освітніми потребами необхідно також описувати дії дитини, заохочувати дітей розповідати про улюблені речі та події з їхнього життя [7, с. 13–14].

З дітьми з особливими освітніми потребами заняття із гри на фортепіано рекомендується проводити головним чином сидячи. Часто для дітей цієї категорії простіше рухатися, ніж сидіти.

Наведемо приклад: Аліса К. 14 років. Має діагноз аутизм. У процесі навчання гри на фортепіано викладач мала проблеми психологічного характеру: скутість під час спілкування (на уроках фортепіано і в життєвих ситуаціях), небажання сидіти у процесі уроку (особливо на початку) на стільці, погане орієнтування у просторі, образливість, відсутність будь-якого інтересу. За 3 роки навчання має високу результативність: з'явився інтерес до занять гри на фортепіано, дівчинка може грати сидячи весь час уроку. Успішно закінчила мистецьку школу по класу фортепіано.

Маємо констатувати, що в дітей з особливими освітніми потребами часто відсутнє сприйняття нотного тексту. Для дитини цієї категорії вивчення нотної октави потребує неодноразового тренування. Наприклад: Даша С. має діагноз аутизм.

Вік – 7 років. Вчиться гри на фортепіано перший рік. Мала дефекти мовлення, порушення рухової координації, боязкість клавіатури, узагалі не було сприйняття нотного тексту. За 1 рік занять має такі результати: вивчені ноти 1 октави, може відтворювати найпростіші мелодії. Ноти з допомогою викладача вивчила завдяки візуалізації та за кольорами райдуги.

Під час проведення аналізу форм активності дітей з особливими освітніми потребами маємо виділити серед них художньо-естетичну [7, с. 184]. «В аутичної дитини, наприклад, спостерігаються незвичні реакції на звуки або шуми (наприклад, немає реагування на дуже голосні звуки, інколи спостерігається захоплення звуками шелесту або шурхоту тощо; незрозуміле реагування страхом та надмірні реакції на певні звуки. Деякі діти віддають перевагу специфічним шумам (наприклад дзюрчанню води, музиці)» [7, с. 184].

Важливо пам'ятати, що в дітей з особливими освітніми потребами є різні діагнози. Саме тому в методичній й освітній роботі викладачів мистецьких шкіл це потрібно враховувати. Наведемо приклад. Ілля К. 8 років. У хлопчика діагноз – гіперактивність. Навчається гри на фортепіано. На початку занять викладач спостерігав цілковиту відсутність уміння сконцентрувати увагу, повну відсутність координації рухів, почуття ритму дуже слабке. На початку занять дитина мала бажання робити декілька справ водночас, це призводило до повного хаосу. Але із часом усі негативні показники покращились, що вказує на позитивне та корисне спілкування дитини з особливими освітніми потребами з викладачем по класу фортепіано.

Діти з особливими освітніми потребами жваво реагують на живу музику та завзято намагаються теж щось виконати на інструменті. Загалом навчання через власний приклад є найбільш продуктивною формою заняття. «На уроках слід приділяти увагу також розмовам на теми, що не пов'язані з музикою: хобі, школа». Перерви на такі розмови є одним із найефективніших шляхів встановлення взаємодовіри з дитиною, що вчиться грати на фортепіано. Важливо також звертати її увагу саме на процес навчання гри на фортепіано [4].

Як учителям мистецьких шкіл, так і батькам дітей з особливими освітніми потребами необхідно пам'ятати про узгодженість рухів, які передбачені в музичних заняттях з такими дітьми, що це «стимулює в дітей позитивні емоції, гарний настрій, діти навчаються взаємодіяти в колективі. Підтримка, заохочення з боку фахівців розвивають у дітей з особливими освітніми потребами впевненість, викликають задоволення від перебування з однолітками». У мистецьких школах, де проводять музичні заняття з дітьми з особливими освітніми потребами, фіксують інтерес у них до різних музичних інструментів, дітям подобається

самим визивати звучання доступних їм музичних інструментів, фортепіано є одним з тих інструментів, які найчастіше обирають діти. Діти з особливими освітніми потребами «із задоволенням опановують елементарні навички «гри» на доступних і простих музичних інструментах, що стимулює як їхній загальний психомоторний розвиток, так і емоційно-вольову сферу» [5, с. 17].

На думку вітчизняного дослідника І. Чупіна, необхідно також «докладати зусиль освітнього менеджменту музичних шкіл для самомотивації викладачів мистецьких шкіл в умовах упродовження інклюзивного навчання». Це є однією з умов успішного навчання дітей з особливими освітніми потребами гри на фортепіано [9, с. 203].

У процесі навчання дитини з особливими освітніми потребами важливо звертати увагу на музичний слух. Науковці визначають його як «здібність людини сприймати, уявляти і свідомо відтворювати музичні звуки, розрізняти їх за висотою, тривалістю, динамікою, ритмікою, тембром, відчувати функціональні зв'язки між ними». Загальноприйнято поділяти слух на абсолютний і відносний. «Абсолютний слух дає змогу негайно і безпосередньо визначати або відтворювати висоту музичного звука без порівняння з будь-яким іншим звуком, висота якого відома. Відносний слух здатний визначати висоту звуку на підставі даного, відомого за висотою тону, але не завжди – висоту окремого, ізольованого звука». Вітчизняні вчені зауважують, що діти з особливими освітніми потребами часто є «музикантами з абсолютним слухом», що дає їм можливість підготувати свій виконавський апарат до видобування потрібного звука. Уважаємо, що у процесі навчання дітей як гри на фортепіано, так і вокалу вчитель мистецької школи має враховувати цей факт [4, с. 35].

Вітчизняними дослідниками доведено, що «дітям з особливими освітніми потребами в умовах мистецької школи на заняттях із музикотерапії пропонуються музичні твори в поєднанні з наочним, ігровим матеріалом для сенсорного розвитку». Уважаємо це необхідним для кращого відтворення музичних творів під час навчання гри на фортепіано дітей з особливими освітніми потребами. Перед дітьми ставляться завдання різної складності, зокрема, ставиться завдання не лише розрізняти контрастні звучання, а й відтворювати їх. Наприклад, «у гри «Звуки тварин» дитині пропонується показати, як нявкає кішка (низький звук) або кошеня (високий звук)». Відповідно до поставлених завдань фахівцем добирається і репертуар творів для навчання гри на фортепіано [5, с. 18].

Отже, можна вважати, що ігрова музикотерапія для них є цікавою, діти із задоволенням перебувають на занятті, а цей факт значно підвищує результативність навчання гри на фортепіано дітей з особливими освітніми потребами.

Уважаємо, що завдання розвитку – виховні (створювати сприятливі умови для становлення соціальної компетентності дитини з особливими освітніми потребами, навчати орієнтуватися в реальних соціальних умовах життя) можна доповнити і грою на музичному інструменті, а в нашому випадку на фортепіано. Щодо освітніх завдань, то гра на фортепіано допоможе навчити пристосовуватися до незвичних вимог (дрібна моторика), формувати комунікативні вміння, сприяти становленню мовленнєвої комунікації, вчити підтримувати діалог, що особливо важливо пам'ятати в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Висновки:

1. Під час навчання гри на фортепіано дитини з особливими освітніми потребами маємо створювати індивідуальну корекційну програму, яка враховує складові частини подолання напруження, тривожності, вербалізму, гніву, агресії і самоагресії.

2. Необхідно вивчити психологічний інструментарій учителя музики для розвитку позитивних якостей і здібностей дитини з особливими освітніми потребами.

3. Освітній менеджмент мистецьких шкіл має докладати зусиль для самомотивації викладачів в умовах упровадження інклюзивного навчання гри на фортепіано.

4. Необхідно в дітей з особливими освітніми потребами у процесі навчання гри на фортепіано враховувати музичний слух, вчити дитину правильно тримати руки під час гри, починати з вивчення найпростіших мелодій.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо навчання дітей з особливими освітніми потребами читання та використання нотних октав у процесі гри на фортепіано.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Денисюк О., Титаренко Н. Деякі актуальні питання організації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами. *Реформа освіти в Україні. Інформаційно-аналітичне забезпечення* : збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції, 15 жовтня 2020 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2020. С. 107–109.

2. Інклюзивна освіта: як це працює за кордоном і в Україні. URL: https://education.24tv.ua/inklyuzivna_osvita_yak_tse_pratsyuye_za_kordonom_i_v_ukrayini_n1223963 (дата звернення: 02.12.2021).

3. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) від 13.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 02.12.2021).

4. Наймушина Ю., Плохотнюк О. Основи теорії і методики навчання гри на флейті : навчальний посібник для студентів спеціальності 07.020207 «Музичне мистецтво» та викладачів музичного відділення початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 148 с.

5. Призванська Р., Шульженко Д. Музична терапія для дітей з аутизмом : навчальний посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 75 с.

6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 02.12.2021).

7. Програма розвитку дітей дошкільного віку зі спектром аутистичних порушень : лист Міністерства освіти і науки України від 11.09.2013 р. № 1/11–3887 / наук. ред. та упор. Д. Шульженко. Київ, 2013.

8. Проскурняк О. Музикотерапія у корекції поведінкових порушень дошкільників із розладами аутистичного спектра. *Інноваційна педагогіка. Корекційна педагогіка*. 2021. Вип. 32. Т. 1. С. 15–18.

9. Чупін І. Самомотивація викладачів мистецьких шкіл в умовах впровадження інклюзивного навчання. *Інклюзія в мистецькій освіті: виклики, практики, перспективи* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю), 6–7 грудня 2019 р. С. 201–204.